

ÜLEVAADE PEDAGOOGIKA- JA PSÜHHOLOOGIATEADUSEST KODANLIKUS EESTIS

²⁰
(1918-1940)

E. Koemets

1

Dialektiline ja ajalooline materialism, olles ise eelnevate aegade teaduse arengu tulemuseks, peab tähtsaks mineviku kultuuripärandi kasutamist. Meenutagem Lenini sõnu: "... ainult kogu inimkonna arenemisega loodud kultuuri täpse tundmisega, ainult selle läbitöötamisega saab ehitada proletaarset kultuuri..." (I.V. Lenin. Teosed. 31. lk. 256). Pedagoogiliste teaduste mahaäävus kaasajal ja suured raskused praktilises koolitöös on muu kõrval tingitud ka selle marksistliku töö ignoreerimisest. Meie püüdsime ~~==~~ ^{sotsialistlikku} kooli ja pedagoogilist uurimist rajada tühjale kohale, visates kõrvale summaarselt kogu ^{mineviku} pedagoogilise ajakirjanduse, kooli õpikud ja metoodilise kirjanduse. Kui arvestame, et meie pedagoogide pere pärast ^{suurt isamaasõda} ~~õda~~ eriti kiiresti noorenes, siis on mõistetav, et ka metoodiliste ja pedagoogiliste kogemuste otseülekanne ei olnud võimalik kuigi suures ulatuses, isegi kui noored oleksid seda väga püüdnud. Ei õigustanud end ka lootused, et minema visatud aluse asemele leitakse uus vennasvabariikidest. Mõned tõlketeosed ja vähesed venekeelsed meile kättesaadavaks saanud raamatud ja meile abiks rutanud seltsimehed teistest liiduvabariikidest pakkusid meile kahtlemata suurt abi kommunistliku kasvatuse põhimõtete õigemaks mõistmiseks. Ilma selle abita meil vaevalt oleks õnnestu-

DEM 21268

371.01 + 15.01

PE 52

nud nii kiiresti üle minna nõukogude haridussüsteemile ja dialektilise materialismi alusel seisvaile pedagoogilistele teadustele. Kuid teiselt poolt ei tunnud appi tulnud kirjandus ega seltsimehed meie konkreetseid olusid, rahvuslikke traditsioone, hariduslikku ja teaduslikku taset. Seetõttu jäid sageli kasutamata mineviku positiivsed progressiivsed saavutused ja isegi puudused ei saanud asjalikku kriitikat. Aga ainult mineviku kultuuripärandi tundmise ja kriitilise läbitöötamise alusel, ainult sellisel sügavalt viljeldud pinnasel võib tärgata, kasvada ja õitsele puhkeda sotsialistlik kultuur.

Käesolev artikkel tahab anda ülevaate kodanliku Eesti pedagoogika- ja psühholoogiateadusest. Kuivõrd see on ainult ülevaade, siis ei saa autor endale ülesandeks anda lõplikke hinnanguid ja iseloomustusi nimetatud perioodi töödele ja autoritele. Selleks on tarvis täpsemaid eriuurimusi, millede teostamiseks õhutajaks tahabki olla see töö.

Käesolevas on põhiliselt kõrvale jäetud eriainetes meetoodika, kuigi nende uurimine mitte vähem, vaid isegi suuremat huvi võiks pakkuda.

Eesti kodanlikuaegse pedagoogika ja psühholoogia arengule ei jätnud oma mõju avaldamata Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ideed ja sündmused, eelkõige aga eesti intelligentsi otsene osavõtt meist või kaasaelamine neile. Kuigi Eestis võimule pääses kodanlus, ei usaldanud ta mõtte- ja sõnavabadust maitsta saanud rahvale keelata ka vabamaid avaldusi ja otsinguid oma hariduse ja teaduse korraldamisel, kuna niikuinii tuli luua uus kool, sest vana venekeelne tsaari-kool ei rahuldanud kedagi. Arvestades neid ajaloolisi tingimusi on mõistetav, et kodanlus ei suutnud, eriti oma võimu esimesel poolel (1934. aastani) takistada progressiivsete mõtete tungimist haridusellu ja pedagoog-

gillistesse teadustesse. Demokraatlike vabaduste piiramine alates 1934. a. avaldas oma mõju ka pedagoogikale ja psühholoogiale, kuid mitte nii palju seniseid suundi keelates, kui just oma fašistlikku laadi artiklikeste ja juhtkirjadega uputades.

2.

Tsaari-Venemaa teostas vallutatud ääremaaadel toorest venes-
tamispoliitikat, takistas üldiselt hariduse, eriti aga rahvusliku
hariduse arengut. Eesti koolides ^(välja arvatud mõned õigusteta erakoolid) oli õppekeeleks vene keel ja
eesti keelt ei õpetatudki. Eesti alale määrati eelistavalt ametni-
keks ja õpetajateks venelasi, lätlasi j.t. rahvusi, aga eestlasi
püüti saata eemale kodumaast — Lätti, Leedusse või mujale. Hoo-
limata sellest, otse selle kiuste kujunes siiski eestlastest oma
haritlaskond, kes enam ümber ei rahvustunud, vaid kasutas iga või-
malust rahvuslike ja üldiste teaduste arendamiseks eesti keeles,
eesti rahvale.

^{Tsaaririigi viimaste hingetõmmete ajaks} ^(küllalt arvukas eesti) ^{õpetajate}
~~ka pedagoogika alal~~ oli kujunenud ~~oma~~ rahvuslik kaader, ~~pea-~~
~~miselt õpetajad~~, kes viljelesid ka pedagoogilisi teadusi. Esime-
sed pedagoogilised tööd kandsid vanemate kultuurmaade pedagoogika
tutvustamise ilmet. See laad jäi valitsevaks põhiliselt ka kodan-
liku vabariigi esimesel kümnendil.

Väljapaistvam tsaari-Venemaa tingimustes üles kasvanud
pedagoogikateadlasist on Carl Heinrich Niggol (1851-1927), kes, 1.
tundes hästi vana klassikalist pedagoogikat (esimene Komensky
tutvustaja meie maal), innukalt uuris uusi suundi ja püüdis sealt
võtta väärtuslikku. Nii on Niggol meil esimesi töökooli ja töö-
õpetuse eestvõitlejaid. Ta on küllaltki produktiivne: "Tegelik
kasvatus enne kooli ja koolis" 1918, "Töökool ja õppekool" 1921,

"Fr. Fröbel ja M. Montessori" 1921, "Kasvatuse radadel" 1921-1922 (5 köidet). See teos haarab nii eelkooli, kooli- kui ka koduse kasvatuse, psühholoogia ja anatoomia ning füsioloogia küsimusi. Autoril on õigus, kui ta eessõnas ütleb, et raamatus kõik "põhjeneb aja jooksul kindlakstehtud kasvatusteliste äranägemiste ja sellekohaste teaduslike uurimiste peal, ... ja on ka kauavältava kasvatustegevuse ajal isiklikult läbi elatud, läbi töötatud ja tõendatud." (Kasv. radadel I, lk. IX). C.H. Niggoli vaimukalt ja pestalotslikult südamega kirjutatud teosed on õpetlik lugeda ka tänapäeval, hoolimata nende keelelisest vananemisest, mis mõnikord isegi lõbu valmistab oma kentsakate terminitega (uudishimu ehk nuuskus!).

Vähem iseseisvust näitab 1920-1921.a. ilmunud "Kasvatusteadus" I ja II M. Univerilt (* 1878). Tõllal märgiti selle raamatu² puudusena liigset toetumist uuskantlasele P. Natorpile. See mahukas teos tutvustab lugejat lapse anatoomilis-psühholoogilise arenguga ja esitab ülevaatliku loogika ja psühholoogia kursuse. Viimases tutvustatakse ka intelligentsi teste.

Pedagoogilisi teadusi on viljelenud ka Mihkel Kampmaa³ (* 1867), kes on tuntud peamiselt lugemike autorina ja kirjandusloolasena. Vähemalt kaht teost peame nimetama siinkohal. Need on "Eesti keele õppeviis" (1918) ja "Didaktika põhijooned" (1932). Esimeses käsitletakse mitmesuguseid ajaloolisi seisukohti emakeele lugemise, kirjutamise, grammatika ja kirjandite õpetamise alalt, näidates, millal üht või teist meetodit eestis hakati kasutama. Sellisena teos pakub üldist keeleõpetuse psühholoogiat ja metoodikat, kuid peaaegu puudub eesti keele iseärasuste arvestamine. Selle teose tundmine oleks kasuks igale keeleõpetajale.

Palju õpetlikku pakub ka M. Kampmaa didaktika, kuigi ta selles

selles deklareerib lahtiütlemist loodusteaduslikust psühholoogiast ja kuulutab didaktika materiaalseist tingimustest sõltumatuks vaimuteaduseks uuskantlaste ja Sprangeri struktuurpsühholoogia vaimus. Kuid see ei takista autorit esitamast pedagoogika ajaloo välja töötatud ja tänapäevalgi rakendatavaid seisukohti.

Tsaari-Venemaa tingimustes said hariduse ka sellised eesti pedagoogiliste teaduste viljelejad nagu E. ^{Choljen} Martinson-~~Murdmaa~~, Hugo Reimann, A. Kuks ja kõige viljakam, nimekam ja mõjukam — Joh. Käis.

4-5-6

Neist kaks esimest ei ole avaldanud nimetamisväärseid eriteoseid. Nad on tutvustanud tollal ilmuvas perioodikas eesti õpetajaskonda pedagoogika teooriaga, sageli seoses eesti koolielu praktiliste küsimuste lahendamise ja näiteks E. Martinson-~~Murdmaa~~ (1874-1957): "Töökooli teoreetiliseks põhjendamiseks" (Kasvatus 1923), "Ühtluskool" (Kasvatus 1919, 1920), "Lugema õpetamine ja aabits" (Kasvatus 1925) jpt. kuni 1940. a. A. Kuks (^x 1882) ja H. Reimann (^x 1886) on aga esimesed, kes on püüdnud uurida täpsemate meetoditega pedagoogilisi ja psühholoogilisi probleeme.

1922. a. korraldati Tallinna Filosoofilise Ühingu poolt eesti koolides ankeet, mille organiseerijaiks ja läbitöötajaiks olid H. Reimann ja A. Kuks. Esimene avaldas sellest ankeedist mõningaid andmeid artiklis "Eesti noorsoo ideaalid statistika valgustusel", (Kasvatus 1925). A. Kuks avaldas 1934. a. eriteose "Eesti kooli-noorsoo ideaalid 1922. a. ankeedi andmeil" Tallinna pedagoogiumi toim. l. See 144 lk. teos püüab ankeedi andmete statistilise töötamise alusel öelda, missugused ideaalid valitsevad noorte hulgas, kuidas need arenevad ja olenevad vanusest, soost jne.

A. Kuks tutvustab ankeedimeetodit teoreetiliseltki ja soovitab selle kasutamist (Kasvatus 1922). A. Kuks on kirjutanud veel õpiku "Sissejunatus didaktikasse" 1930. Ka esimese eksperimentaalse uuri-

mure

teostaja au Eestis kuulub A. Kuksile, kes uuris E. Kraepelini arvude liitmise meetodil õpilaste töövõimet (Kasvatus 1925). H. Reimann omakorda on uurinud statistiliselt õpilaste ^{Coppe-edukust} edasijõudmist (Kasvatus 1930).

Teatavaid teeneid pedagoogiliste teaduste arendamisel on esimesel eestlasest pedagoogikaproffessoril Peeter Põllu (1878- 7 -1930). P. Põld on pärandanud meile ainukese süstemaatilise ülevaate eesti kooli ajaloost, mis ilmus posthuumselt, Hans Kruusi redigeerimisel (1934.a.). Teos põhjeneb arhiivmaterjalidel ja sisaldab palju faktilisi andmeid koolide ja rahvahariduse kujunemise kohta Eestis kuni 1918.a.

Prof. Põllu teine samuti posthuumselt ilmunud ja J. Torki poolt redigeeritud töö on "Üldine kasvatusõpetus", mille aluseks on tema ülikooli loengute jaoks tentud märkmed. Nii selles teoses kui ka oma loenguis esitas P. Põld kõrvuti mitmesuguseid seisukohti, kuid siiski ilmneb täie selgusega autori idealistlik ja religioosne maailmavaade, milles ta tugineb Fr. W. Foersterile, R. Buckenile, E. Sprangerile jt. saksa idealistlikele filosoofidele ja pedagoogidele. Tuleb öelda, et religioosne maailmaseletamine oli P. Põllu juures eriti aktsenteeritud, avaldus alati ründavalt. Seepärast oli tema õpilastel — ja tuleb tunnustada, et prof. Põld hoolitses noorte pedagoogikateadlaste kasvatamise eest — üsna raske vältida religioosse maailmavaate mõjusid ning käia oma rada. Ja ometi, hoolimata sellest ei leidynud kodanlik ülikool tema õpilaste hulgast kedagi, kes oleks osutunud kodanlusele vastuvõetavaks professori kohale pärast P. Põllu surma 1930.a. Täitmata see koht jäigi.

Alates 1926-27.a. astub pedagoogikateaduse areenile järjest rohkem noori, kes on oma kõrgema, aga hiljem ^{is ad} ka kogu hariduse saa-

nud kodanliku vabariigi koolis.

Nimetagem esmajoones neid, kes asusid iseseisva uurimise teele, kirjutasid magistri(=kandidaadi-) töö. Neid ^{on}pedagoogika alal 7. Kõige viljakamalt ja pidevamalt on tegelenud pedagoogikaga A. Elango (^x 1902), kes tunnistati magistrikraadi vääriliseks ^{ko} 1927.a. töö eest "Õpilaste omavalitsus pedagoogika ^{ko} teoorias ja praktikas", mis pakub nimetatud küsimustest ajaloolise ülevaate antiikajast alates. Järgnevatel aastatel figureerib mag. A. Elango nimi paljude artiklite all, mis puudutavad nii pedagoogikat kui ka pedagoogilist psühholoogiat. A. Elangot iseloomustab sel perioodil tugev huvi noorsoo-liikumise ja noorsoo psühholoogia vastu. Ta propageerib õpilaste omavalitsust, matkamist, käsitleb kooliõpilaste luuletamist, noorsoo seksuaalpsühholoogiat, tutvustab teiste kõrval ka omalt poolt psühhoanalüütilisi koolkondi ja murdeealiste psüühikat nii referaatides kui ka tõlgetes. Eriteostest, milles esineb kirjanduse andmete kõrval ka isiklikke tähelepanekuid ja uurimusi, tuleb nimetada "Kasvatusteadus. Käsiraamat tegelikele kasvatajale, õpperaamat gümnaasiumi majapidamisharule, naiskutsekoolidele jt.", Tartu, 1934. Selle raamatu voorustest kõneleb juba see tõsiasi, et ta on aluseks 1947.a. ilmunud teosele: Prof. Pint ja A. Elango: "Kasvatusteaduse alged". Väikelapse kasvatust käsitleb A. Elango teoses "Lapsepõlv ja iseloom. Väikelapse vaimne areng ja kodune kasvatus" 1933, milles antakse vanematele palju kasulikke juhiseid. Teose aluseks on peamiselt K. ja Ch. Bühleri, W. Sterni, H. Hetzeri jt. vastavad uurimused. Autor tutvustab selles raamatus lugejaid ka psühhoanalüütilise ja individuaalsepsühholoogilise arenguteooriaga, kuid on palju kriitilisem kui varem.

A. Elango hilisemast nõukogude-aegsest teaduslikust tööst siinkohal ei kõnelda.

Prof. P. Põllu religioosse-idealistliku maailmavaate mõju on tunda A. Elangoga samal ajal õppinud, kuid 1928.a. pedagoogika magistriks tunnustatud Edgar Oissarel. Seda näitab juba magistritöö teemagi: "Ristiusk ja iseloomukasvatus", milles keskele kohale asetatakse religioossed "väärtused". E. Oissar on avaldanud mõningaid artikleid, mis paistavad silma laialdase ja põhjaliku kirjandusetundmise poolest. E. Oissar saavutas fašistlikul Saksamaal doktorikraadi pedagoogikas tööga "Die politische Erziehung" 1935. Ka siin ei osuta E. Oissar küllaldast kriitilist meelt suhtumises natslikku kasvatusse.

Lääne ja vene idealistlikul filosoofial rajaneb ka Aleksander Kurvitsa 1930.a. magistriastme vääriliseks tunnistatud töö "Autoriteet ja vabadus kasvatuses". Tegeldes peamiselt praktilise pedagoogikaga on A. Kurvits kirjutanud suhteliselt vähe. Nime-
tamist väärrib tema "Õpetaja kooliuuenduse kandjana" 1932. A. Kurvitsat huvitab indiviidi ja ühiskonna osa kasvatuses, väärtusprobleemid ja kasvatus eesmärgid, mille käsitlemisel ta ekslike seisukohtade ja vaadete kõrval esitab palju vastuvõetavat ja arvestavat ka tänapäeval (hariduse ja töö ühendamine, hariduse individuaalne ja sotsiaalne funktsioon jt.).

1927.a. pärineb ka Hans Roosi (^x 1885) ligi paarisaja leheküljeline magistritöö "Rahvuslik kasvatus koolis". See töö on laialdase, peamiselt saksa idealistliku pedagoogilise kirjanduse alusel kirjutatud. Kuigi töös püütakse muuseas näidata, et rahvuslus ja internatsionalism ei tarvitse olla vastuolus, ometi ei saa tööd mingil määral progressiivseks nimetada.

Väga vilka sulega pedagoogika uurijaks osutub Aleksis Kallits (hiljem Aulis Aret), kes oli Nõukogude Eesti Tallinna Õpetajate Instituudi ja on praegu Frunze Ülikooli ped. kateedri juhatajaks. Tema 1934.a. magistritööna arvestatud "Kool ja kutsenõustamine,

eriti silmas pidades Eesti olusid" haarab väga palju probleeme, kuid ei uuri neid küllaldase süvenemisega. Töös põhjendatakse kutsenõutamise vajadust ja arutletakse, kuidas seda korraldada koolide kaudu. Autor oskab probleeme näha, ^{kuid ei} ~~ja neile ka lahendusi~~ ^{neid} ~~otsi-~~ ^{da.} ^{lõpuni} A. Aret on uurinud mitmekesiseid küsimusi: naisnoorte seksuaalset arengut, õpilaste suhtumist oma pahedesse ja distsipliinirikkkumistesse, kutsenõustamise küsimusi jne.

Positiivsena tuleb 30-date aastate pedagoogika uurijate juures ära märkida püüt mitte leppida enam kirjanduse refereerimisega, vaid uurida küsimusi kaasaegse koolielu baasil. See suund avaldub A. Areti kirjutistes, kuid veel laiemalt esineb konkreetse eesti koolielu käsitlemine J.G. Estami ja Friedrich Olupi magistritöödes.

J.G. Estam (^x 1891), Pärnu linna koolinõunik ja 1932. ^{13.} ~~aastast~~ ^{astast} õppejõud Tartu Ülikoolis, oli eesti pedagoogide hulgas kõige veendumunum testide ja statistiliste meetodite kui kontrollimisvahendi pooldajaks. Tema magistritöö (1936) kannab pealkirja "Koolijõudluste üleriigiline kontroll võõrkeeltes".

Oma brošüüris "Õppetöö ratsionaliseerimisest" (1940) soovib ^{14.} tab J. Estam ^{kasutada koolis} erinevat ~~tem~~ tempot vastavalt õpilaste töövõimele. Ta teeb ettepanekuid, kuidas vabastada õpilased väheviljakast ja eluvõõrast tööst, näit. pikkade harjutustekstide ümberkirjutamisest jne.

Suhteliselt nooremalt generatsioonile kui eelkäsiteldu esindab Velikie Luki ^(1943.a.) all langenud Friedrich Olup. Tema magistritöö "Eesti laste psüühilisest kooliküpsusest" on statistiline uurimus, mis püüab lahendada küsimust, kui vanalt peaksid lapsed kooli minema. Probleemi lahendamiseks on F. Olup valinud rea erinevais oludes töötavaid koole ja uurinud nende õpilaste õppeedukust

1. - 6. klassini, võrreldes seda nende kooliastumise vanusega. Lisaks on kogutud ankeedilisi andmeid abiturientidelt, üliõpilas-telt ja õpetajailt. Kõiki andmeid kokku võttes jõuab autor tule-musele, et eesti lapsed saavad kooliküpsiks 7aastaselt, see on aas-ta varem, kui algas koolikohustus kodanlikul ajal. Töö on üldjoon-te^s veenev ja selle tulemused arvestatavad. Teatavasti kehtestati kogu NSVL-is 1945.a. koolikohustuse alguseks 7.eluaasta. Peale ma-gistritöö on nimetatul mõningaid kirjutusi teistest pedagoogilis-test küsimustest.

Üheks väljapaistvamaks uurijaks kodanlikus Eestis oli 15.
Alfred Koort (1901-1956), kelle põhiline toodang kuulub filosoofia ja loogika alale, kuid kes on küllalt väärtuslikku annud ka peda-googikasse~~alale~~. A. Koorti artikleid iseloomustab pedagoogiliste voolude ja eri autorite maailmavaatelist, filosoofiliste aluste selgitamine, teoreetiline pedagoogika. Tiheda, sisuka kirjutisi-sena väärrib mainimist "Kasvatuse ja õpetuse metoodilise põhiprint-siibi kujunemisest uuenduspedagoogikas" (Kasvatus 1936) ja "Fröbeli pedagoogilised põhimõtted ja nende maailmavaatelist eeldused" (Kasvatus 1940), "John Dewey pedagoogika alused" (Eesti Kool 1935). Juunad

^{suure} 1. Eelkäsiteldud ^{autorid} võrsusid Tartu Ülikoolist või töötasid ise seal (Elango, Estam, Koort), nad olid õppinud Ülikoolis eriaainena pedagoogikat, teostasid uurimusi süstemaatiliselt, lähenesid küsi-mustele teoreetilise huviga. Neid võiks nimetada n.ö. akadeemilise suuna esindajaiks kodanliku Eesti pedagoogikateaduses. Kuigi nad otseselt ei olnud liitunud mingiks rühmituseks, sest Akadeemiline Pedagoogiline Selts oli lüga ilmetu, siiski oli ülikool neid ühendavaks lüliks. Mingist pedagoogiliste vaadete ühtsusest nende juures ei saa kõnelda.

2. Teise, mitte vähema tähtsusega pedagoogiliste uurimuste kes-kuse moodustas Võru Õpetajate Seminar seal töötanud õppejõudude

ja sealt väljunud algkooliõpetajatega. Selle ringi töö kujunes eriti saavutusrikkaks seetõttu, et siin teooria oli kõige tihedamalt seotud praktikaga ja kogu töö oli keskendunud ühtsete probleemide lahendamisele ühtsete printsiipide alusel. Töötati komplekselt: õpiti tundma välismaa kogemusi, katsetati koolides, töötati välja vastavad õpikud ja muu didaktiline materjal. *Siin*

Kogu Võru Seminarist lähtunud liikumine tõstis kõrgele töö-
kooli lipu, toimus kooliuuendusliikumise nime all. See ei olnud meil seni tundmata. Nagu mäletame, toimisid sel alal teerajajatena C.H. Niggol, M. Kampmaa, E. Martinson-~~Kardmaa~~ jt. Kuid Võru Seminari (pärast selle sulgemist ühingu "Võru Seminar") juhtimisel hakati seda teostama praktiliselt, hakati võitlema selle elluviimise eest. Kujunes välja nn. kooliuuendusliikumine, mis võitles kätte õpetajate ajakirjas "Kasvatus" oma nurga, hiljem aga andis eraldi välja teateid (Kooliuuenduslane).

Selle liikumise hingeiks, juhiks ja ühtlasi eesti pedagoogikateaduse väljapaistvamaks kujukaks oli Johannes Käis (1885-1950).

Joh. Käis on uurinud põhiliselt didaktika ja algõpetuse meetoodika küsimusi. Tema suurimaid teeneid on see, et uurides saksa, austria, vene, prantsuse ja ameerika pedagoogika uuenduslikke liikumisi ta töötas need kriitiliselt läbi, katsetas eesti tingimustes. Seda mööda, kuidas J. Käisi ja tema koolkonna poolt läbi prooviti meetodeid ja põhimõtteid, soovitati neid kasutamisele võtta koolides, kus need ka pikkamööda juurdusid. Selle tagajärjeks oli eesti kooli pidev areng, uuendumine, ilma järskude äärmustesse kalduvate eksperimentideta. Joh. Käisi ~~väga~~ rikkalikust pedagoogilisest loomingust (250 kirjutust, 84 õpikut jm.) tuleb esile tõsta tema algõpetuse (lugemise, kirjutamise, matemaatika, loodusloo) meetoodika. Käis on veendunud üldõpetuse pooldaja alg-

klasside osas. Ta analüüsib ja põhjendab aktiivsuse põhimõtteid ja nõuab õppetöö individualiseerimist. Kõigi nende psühholoogilise põhjenduse ja laste loomuse sügavama analüüsi Käis võtab oma paljudelt eeskujudelt (Lay, Lynch, Ferriere jt.), see osa on tal seetõttu vähem algupärane ja nõrgem. Kuid kõige rohkem loovat on ta andnud koolitöö-võtete ja vormide leiutamises, metoodikas.

Suurematest töödest tuleks nimetada tema toimetatud ja suures osas ka tema kirjutatud "Teel töökoole" I-VII, 1924-1935, "Uusi teid algõpetuses" I-IV, 1931-1936. ja eriti solidset monograafiat "Isetegevus ja individuaalne tööviis" 1935. Joh. Käisi tööd ulatasid üle keelepiiride Soome, Läti ja mõned on avaldatud isegi esperanto keeles.

Joh. Käisi üheks tugevaks küljeks oli tema oskus leida ja organiseerida kaastöölisi. Teda abistasid ja temaga koos töötasid paljud erialade õpetajad oma aine metoodika alal, nagu Rudolf Reiman (^x 1893) eesti keele, Arvo Lehis matemaatika alal. Neid ei saa ~~pidada~~ pidada mingil määral Käisi mõjualusteks, vaid samamõttelisteks liitlasteks. Neil on silmapaistvaid iseseisvaid saavutusi.

Üheks väljapaistvamaks kooliuuenduslaseks on B. Rea, kes arendas õpilaste iseseisva töö viise ja individuaalse töö metoodikat. Ta lähtus nagu osalt J. Käiski eesti kooli praktilistest vajadustest. Nimelt oli kodanlikul ajal palju liitklasse, milledes õpetamiseks paratamatult tuli välja töötada vastav metoodika õpilaste iseseisvaks õppimiseks klassis. B. Rea ei piirdunud ainult eriala (peamiselt geograafia) metoodikaga, vaid uuris ja põhjendas ka (koos Käisiga) üldse töökoole printsiipe.

Võru seminari ringist tõusnud või sellega liitunud viljakamaist pedagoogika-ala uurijaist, kes ületasid mõnel määral isik-

like kogemuste kirjeldamise piirid, kasutasid kirjandust ja elavalt publitseerisid ajakirjanduses oma töid, tuleb nimetada Rudolf Taba (1914-1944); Al. Ivask, V. Horm, Al. Vallner, Marta Sakk jt.

Neist R. Taba suundus metoodikalt (lauluõpetus) järjest rohkem kasvatusküsimustele (kitsamas mõttes) ja psühholoogiasse.

Ülevaade kodanlikuaegsest pedagoogikast ei oleks täielik ega õige, kui jätaksime käsitlemata noorsootöö küsimuste uurimise. Noorsooliikumine oli kodanliku Eesti algaastail eriti intensiivne ja progressiivne, esinedes üliõpilaskondliku ja koolinoorsoo liikumisena. Hiljem, peale riigivõimu piiravaid korraldusi toimus noorsoo tegevus eriorganisatsioonide raamides. Levinumad olid skautlikud, noorkotkaste, kodutütarde, noortemeeste (-naiste) kristlikud ühingud, noorsookarskusseltsid, UENÜ (Ülemaaline Eesti Noorte Ühendus) jt. organisatsioonid.

Noorsooliikumise teooriat ja metoodikat käsitles omaette kirjandus, mis osalt toetub välismaa eeskujudele, kuid osalt juba üldistab oma eesti kogemusi.

Noorsooliikumise sellealasest kirjandusest tuleb nimetada koguteost "Noorusjõud" I-IV (1924-1929), A. Elango, "Noorsoo karskustöö Eestis" 1926, A. Meikop "Noorsooliikumisest ja noorsootööst" 1927. Need on ulatuslikud väljaanded. Eriti hinnatav on "Noorusjõud", mis pakub noortele ideaale, suunab enesekasvatust ja on oma vaimult küllaltki ^{progressiivne} ~~revolutsiooniline~~. Üldsõnaliseks ja õõnsapaatoseliseks on aga jäänud Meikopi teos, mis jälgib Soome ja Skandinaavia noorsootöö vorme. Viljakamaid skautlike teadmiste ja kasvatuslike põhimõtete leivtajaid olid H. Michelson "Meeste ridade" 1937, A. Peikel "Kotkapoeg Agu kirjad vanemaile, õpetajale ja kaaslasile" 1937, A. Käerner "Salga töö" ^{ja} Noorsoo enesearendamise eest hoolitsevad N. Ruus "Õpiringi juhataja" 1938,

Idelis-
poliitiline
hinnang
pundub

F. Olup "Noorsoo elurõõmu allikad" 1938 ja palju teisi mitmesuguseid matkaraamatuid, mängude juhte jne. Kui maha arvata nende tööde siin ja seal avaldub kodanlust ja kohati isegi imperialismi teeniv suund, siis on neis palju õpetlikku noorsoopsühholoogia ja -töövormide kohta.

Kokkuvõttes peame konstateerima, et kodanliku Eesti vabariigi pedagoogikateadus on üldiselt arenenud tihedas seoses teiste kultuurrahvaste vastavate teadustega. Üsna kiiresti leiab kajastamist kõik uus, mis mujal maailmas kas teoorias või praktikas esile kerkib. Seejuures tuleb aga märkida, et eesti pedagoogika teoreetikud ega praktikud ei ole midagi üle võtnud muutmata, lihtsalt, vaid kõigesse on suhtunud kriitiliselt, kohandatud eesti traditsioonidega, rahvuslike iseärasustega ja võimalustega. Nii on kajastamist leidnud enamik tähtsamaid voole, kuid teoreetilisele propagandale ja praktilisele rakendamisele on lähenedud tagasihoidlikult, mõõdukalt. Kõige sügavamat mõju eesti pedagoogilisele teooriale ja praktikale on avaldanud t ö ö k o o l i liikumine oma mitmesugustes vormides ja suundades. Teiseks on religioosse põhilaadiga Foersteri suund ja kolmandaks nn. vaimuteaduslik Natorp-Paulseni-Sprangeri suund. Kodanliku aja lõpul eriti ulatuslikult leviv psühhoanalüütiliste koolkondade mõju vajab samuti märkimist.

Teiselt poolt peab aga tähendama, et hoolimata kriitilisest suhtumisest välismõjudesse, ei jõutud iseseisva pedagoogilise uurimistööni, ei jõutud palju kaugemale kohandamisest. Iseseisvaid pedagoogilisi uurimusi, eriti eksperimentaalseid, on vähe.

Pedagoogika alaste kirjutuste temaatika on küllalt mitmepalgeline ja otse laialivalguv. Üldiselt seisab esiplaanil didaktika erimetoodikatega, eriti 6-klassilise algkooli oma. Keskkooli prob-

leemid kerkisid esile alles kodanliku kooli teisel kümnendil. Rohkelt käsitletakse töökooli probleeme, individuaalsed tööviisi, üldõpetust jm.

Kasvatusküsimustest leiavad käsitlemist: rahvuslik kasvat-
tus, distsipliin, tasud, haristused, klassijuhataja töö (^F Vilja-
ri, L. Kalling-Kant, R. Kleis), kollektiivi küsimused (J. Ta-
vast, A. Aret, R. Taba), lastevanemate kasvatustöö, väikelapse kas-
vatamine. Kõrvale pole jäänud ka eesti kooli ja pedagoogika aja-
lugu (P. Pöld, H. Schmidt, R. Taba, ^{J. Toom} jt.).

3.

Eesti psühholoogiateadusest enne Oktoobrirevolutsiooni on ^{kõneld}
vähe kõnelda. Tartu ülikoolis lühemat või pikemat ^{teiste ainete (psühhiaatria)} aega psühho-
loogiat esindanud sakslased või venelased, mõned isegi üsna ni-
mekad (^{Kraepelin, Staumpell, Jü}), ei ole jätnud jälgi e e s t i psüh-
holoogiateadusse. Tsaarivalitsuse ajal psühholoogia alal dotsen-
diks ja hiljem professoriks ^{Ks} kerkinud A. Kaelas (1880-1920) pidi
sellesama tsaarivõimu rahvuspoliitika tõttu töötama väljaspool
oma rahva territooriumi.

Ka Rudolf Kallase (1851-1913) teos "System der Gedächtnis-
lehre" (Tartu 1897, 532 lk.) seisab eesti psühholoogia ajaloos
üksikjuhuna. Kuigi Kaarma kooliõpetaja poeg ei ole saavutanud sell
tööga suuri teaduslikke võite, siis ometi kuulub temale au olla
originaalse mnemotehnilise süsteemi looja rahvaluule alusel.
Psühholoogia hakkas arenema kohe Tartu Ülikooli töö uuesti algami-
sel 1919.a. tänu Konstantin Ramuli (sünd. 1879) valimisele dotsen-
di ja hiljem (1929.a.) professori kohale.

K. Ramul on ise uurinud peamiselt teoreetilisi probleeme, koostanud ülevaateid ja õpikuid. Tema tähtsamaist töödest võiks nimetada "Kant, Husserl und die Psychologie als Wissenschaft" Lund 1930; "Über nichtempirische Psychologie" 1929, "Psychologie und Geschichte" 1935, "Moderne Physik und Psychologie" 1936. Kolm viimast tööd on ilmunud ajakirjas "Archiv für die gesamte Psychologie". Käsikirjas on "Mathematik und Psychologie. Beiträge zur Geschichte und Theorie der mathematischen und phänomenologischen Psychologie", Tartu 1939 (doktoridissertatsioon). Viimane mainitud tööst käsitleb huvitava küsimuse kaht lahenduskatset vastandlikelt seisukohtadelt: nimelt, kas oleks vajadust ja võimalust mõõta psüühilisi nähtusi kvantitatiivselt, s.o. rakendada psühholoogia uurimisel matemaatikat, või ei ole see hoopis võimalik ja tarvilik (fenomenoloogia).

K. Ramul on korduvalt ^{viibinud} Lääne-Euroopa psühholoogia uurimise keskustes ja osa võtnud konverentsidest. 1934.a. Prahas esinenud ettekandega.

Nende, üle eesti keelepiiride ulatunud tööde kõrval on K. Ramul avaldanud terve rea töid eesti keeles, mis on rohkem küll refereerivat laadi kui iseseisva uurimise tulemuseks, kuid siiski väärtuslikeks lisandeiks eesti psühholoogilisele kirjandusele. Need on: "Uni ja unenäod. Loomade mõtlemine" 1937.a.; "Psühholoogia ja elu" 1937.a. ja rida sisukaid artikleid ajakirjades ja ajalehtedes. Neist võiks nimetada "Psühholoogia ja eksamid" (Kasvatus 1923), "Õpetaja psühholoogiast" (Eesti Kool 1935), "Psühhoanalüüs ja pedagoogiline probleem" (Looming 1939) jpt. Suurt osa psühholoogiliste teadmiste levimisel Eestis on etendanud K. Ramuli koostatud ^{psühholoogia} õpik, mille esimene trükk ilmus 1932-33.a. 224 leheküljel. Õpik pakub lihtsas, kuid täpses

sõnastuses rohkelt faktilist materjali ja selgitab seaduspärasusi. Tunnustada tuleb ka autori võtet — esitada vastandlike koolkondade seisukohad ja anda nende puuduste ja positiivsete külgede analüüs. Tuleb märkida, et autor tutvustab lugejaid ka Pavlovi katsetega. Õpiku väärtuslikuks küljeks on ka katsete kirjeldused ja näited.

Teoreetiliste uurimiste kõrval on K. Ramul erilist indu avaldanud psühholoogia õpetamise metoodika täiustamisel nii ülikoolis kui ka keskkoolis. Ta on leiutanud ja kohandanud mitmeid aparate, välja töötanud individuaal- ja rühmakatseid psüühiliste nähtude demonstreerimiseks auditooriumis. Sellelt alalt on kodanlikul ajal ilmunud töö "Psychologische Schulversuche. Ein Beitrag zur Methodik des Psychologieunterrichts" 1936.

Antikood NK, Prang. Ne, demonstreerimine, siinjuhul eksperim. ps. meet.

Tänu heale õppemetoodikale ja sügavatele teadmistele on prof. Ramul juhtinud edukalt psühholoogia-alaste teadmiste õpetamist Tartu Ülikoolis. Tema on rajanud ja pidevalt täiendanud ülikooli psühholoogia laboratooriumi. Prof. Ramul pole laboratooriumi sisustanud ainult valmisseadmetega, vaid on konstrueerinud ka ise mitmeid aparate, peamiselt metoodilisel (näitlikustamise) eesmärgil.

Kõrgelt hinnatav on K. Ramuli õppetegevuse selgelt avaldunud materialistlik-loodusteaduslik ja eksperimentaalne suund. Kuigi K. Ramul ise ei ole avaldanud eksperimentaalseid uurimusi, on siiski tema hindamatuks teeneks oma õpilaste juhendamine rangelt teaduslikult eksperimentaalses suunas. K. Ramuli vääramatuks nõudeks on olnud äärmiselt hoolikas ja täpne faktide uurimine ja fikseerimine ning tagasihoidlikkus üldistuste tegemisel, kui fakte pole küllaldaselt. See on eriti tähtis nõue psühholoogias, kus just kergesti kalduti ja kaldutakse tänapäevalgi vähe austama

ja teaduslikult koguma fakte.

Teiseks K. Ramuli tegevuse iseloomustavaks jooneks kodanlikul ajal on kõigi psühholoogiliste voolude ja koolkondade ühtlaselt kriitiline tutvustamine. On eriti vaja esile tõsta, et tema õpilaste enamik valis loodusteaduslik-eksperimentaalse suuna, kuigi K. Ramul oma äärmise delikaatsuse tõttu kellelegi oma seisukohti peale ei surunud.

Suurima eksperimentaalse uurimuse psühholoogias avaldas Juhan Tork (1889), kes lõpetanud 1914. a. kandidaadiastmega Tartu Ülikooli, töötas pedagoogina peamiselt Tartus. J. Tork on uurinud küsimusi eesti pedagoogika ajaloo ("Pilk eesti kooliraamatu minevikku" 1935), ja pedagoogilise kirjanduse alalt. Ta on tuline seminaride kui õpetajate ettevalmistuse asutuste kaitsja. Tema väljapaistvamaks tööks on 400-lk. "Eesti laste intelligents", mis ilmus 1940. a. Selle uurimuse materjalideks on eesti oludele kohandatud ja eesti koolides teostatud ameerika testid (National Intelligence Tests). Uurimusele on omased kõik puudused, mis on üldse omased testi-meetodile. Juba testi sisuga tutvumisel võib ette ütelda, et selle alusel peab osutama "intelligentsmaks" jõukamas keskkonnas elav ja jõudeaega omav laps. Ainult sellises ümbruses puututi kodanlikul ajal kokku nende esemetega, mille tundmist nõuab Torki test (näit. ševiot, telegramm, klaveri pedaali jt.). Kuid nende tundmine ei näita andekust, nagu nende mitte-tundmine ei näita andekuse puudumist. Võib teha ka terve rea märkusi testimetoodika enese rikkumise kohta. See uurimus on oma ulatuse ja andmete statistiliste läbitöötamise mitmekülgsuse poolest ^{kõige suurem} eesti psühholoogilises kirjanduses. Tuleb kahetseda, et nii palju vaimset energiat ja materjalseidki vahendeid on kulutatud nii ebaproduktiivselt. J. Torki töö on üks näide sellest, kuidas idealistlikud ja metafüüsilised lähtekohad suure töö sisuliselt peagu tühistavad. Ei ole kahtlust, et need testid midagi näitavad. J. Torki töö kõneleb selgelt sellest, et tööliste ja maalaste haridusvõimalused ei olnud kodanlikes Eestis võrdsed ametni-

ke, jõuka linnakodanluse ja intelligentsi omadega. Arusaadavalt ei mõtle tänapäeval meil keegi võtta tõsiselt intelligentsuse kui mingi muutumatu, sünnipärase erilise võime käsitust.

K. Ramul ja J. Tork kuuluvad psühholoogide vanemasse generatsiooni, kes kõrgema hariduse olid omandanud juba tsaari-Vene tingimustes. 1926.a. astuvad psühholoogiateaduse areenile juba eksperimentaalse suuna esindajad, kodanliku Eesti ülikooli kasvandikud, K. Ramuli õpilased. Ja see loodusteaduslik eksperimentaalne suund kujunebki eesti psühholoogias mõõduandvaks nii oma algupäraste uurimuste arvult (8 magistritööd) kui ka teaduslikult autoriteedilt.

Üks esimesi eksperimentaatoreid Tartu ülikoolis psühholoogia alal oli Eduard Bakis, prof. Ramuli kauaaegne assistent. Juba 1926.a. esitas ta auhinnatöö "Eksperimentaalne uurimus alkoholi tarvitamise läbi hingeelus esilekutsutud jäädavaist muudatusist". E. Bakis on teostanud rea mitmesuguseid katseid võrdlevalt kahe rühma katseisikutega — normaalsete ^{inimiste} ja krooniliste alkohoolikutega ja jõuab tulemusele, et tähelepanujaotuses, mälu ulatuses, käte koostöös ja liigutuste täpsuses on kahe rühma vahel märgatav erinevus.

1934.a., peale autori ülikooli lõpetamist, tunnistati töö magistriastme vääriliseks. Autor on hiljem esinenud paljude artiklitega "Eluiga ja töövõime" (Tänapäev 1936), "Individaalpsühholoogia põhiküsimusi" (Kasvatus 1938), "Õppimispsühholoogia" (teoses "Loenguid ja kokkuvõtteid" II 1939). E. Bakist tuleb märkida kui esimest tööpsühholoogia uurijat Eestis.

Esimeseks kodanliku ülikooli magistritööks psühholoogia alal on Theodor Künnapas'e "Eksperimentaalne uurimus mõtete lugemise üle hingamissümptomide kaudu" (1927). See on eeskujuliku täpsu-

sega sooritatud uurimus, kus on arvestatud võimalikult kõiki asjaolusid (näiteks katse teostamise päeva-aega, nädalapäeva jne.). Pealkiri on pisut "kõmuliselt" formuleeritud. Tegelikult uuritakse mõtlemise muutumisega seotud hingamisnähtuste muutumist. Töötades psühholoogia ja ladina keele õpetajana ei osutanud Th. Künnapas enam nimetamisväärsset aktiivsust psühholoogilises uurimistöös ja selle populariseerimise vastu.

Koolis kogutud materjalile (õpilastele esitatud mõnede esemete kirjeldusele) toetub Linda Luiga töö "Binet intellektuaalsete ja moraalsete tüüpide olenevus õpilase vanadusest ja soost". Autor jõuab otsusele, et Binet tüpoloogia on rakendatav ka eesti laste puhul.

Testi-meetodit on kasutanud peale J. Torki veel Meinart Meiusi ja Leida Kalling-Kant, kes 1931.a. kirjutasid auhinnatööd teemal "Binet-Simoni testide esialgne revisjon vastavalt Eesti oludele", mille eest mõlemad tunnistati mag. phil. astme vääriliseks.

Arvestatavam neist uurimustest on M. Meiusi oma, mis on teostatud silmapaistva teadusliku täpsusega nii katsete läbivõtmises kui ka materjalide analüüsis. Muidugi on töödele omased need puudused, mis on üldse omased testi-meetodile.

Edaspidi on mõlemad Binet-Simoni testide uurijad avaldanud end alles kodanliku aja lõpul mõnede artiklitega, mis kuuluvad aga juba rohkem pedagoogikasse. Näiteks M. Meiusi "Tihedama kontakti vajadusest pedagoogilise teooria ja tegeliku kasvatus vahel", "Arenemise vabadus ja rahvuslik kasvatus" (Eesti Kool 1938), "Tasu kasvatusvahendina" (Eesti Kool 1939); L. Kalling-Kant: "Lastevanemad ja kodu kasvatajatena", "Kus on piir lapse ja täiskasvanu vahel?" (Eesti Kool 1937), "Lapse areng ja kasva-

tus" (1938).

Teemale "Eideetikud eesti laste hulgas. Eksperimentaalne uurimus". on kirjutatud ka kaks magistritööd: Alma Romuluse poolt 1931.a. ja Helene Tõnsoni poolt 1939.a. Tööd on oma metoodika ja probleemi asetusest täiesti paralleelsed ja jõuavad ka samale tulemusele: eideetikuid (s.o. erilise tajuliselt selge kujutlusvõimega lapsi) Eestis ei leita. Tööd sellisena on metoodiliselt küllaltki hoolikalt tehtud, katseisikute arv, mis teisel tööil on märgitud, on üsna suur (706). Hiljem töötas Alma Romulus Tallinna Noortebüroos, kus olid võrdlemisi soodsad võimalused uurimistööks, kuid ta neid ei kasutanud. Samuti pole H. Tõnson peale magistri-töö mingit teaduslikku laadi suletööd ilmutanud.

Huvitavat küsimust käsitleb Liidia Haas-Tuulse "Eksperimentaalne uurimus eelkooliealiste laste musikaalsusest" (magistritöö, 1938.a.).

Autor lähtub oma katsetes tervikulise muusikalise kuju tajumisest, mitte üksikutest elementidest, kuigi katsetab ka akordidega. Ta jõuab järeldusele, et sageli peetakse eelkooliealisi lapsi ekslikult ebamusikaalseiks, kuna nad "ei oska viisi pidada". Autor näitab, et sellised lapsed "siiski mõistavad muusikat. Autori arvates on tingimata vajalik teostada eelkooliealiste muusikalist kasvatust.

Nagu ülevaatest nähtub, on eksperimentaalse suuna saavutused vaieldamatud, kuid siiski mitte rahuldavad. On ilmne, et Tartu Ülikool andis hinnatava koolituse, leidis ka küllalt psühholoogia-huvilisi ja andekaidki inimesi, kuid nende areng jääb seisma ühe magistritöö juurde. Mõned kaovad hoopis silmapiirilt, teised aga (Meiusi, Kalling-Kant) siirduvad pedagoogikasse, muutuvad uuri-jaist rohkem populariseeri-jaiks. Põhjus selliseks "arenguks", taand.

arenguks on ilmne: kodanlikus Eestis ei olnud mingeid võimalusi jätkata teaduslikku tööd psühholoogia alal. Psühholoogia laboratooriumi täiendamiseks ei leitud küllalt summasid ja ulatuslikumate tööde teostamiseks puudusid majanduslikud vahendid. Psühholoogidel spetsialistidel ei olnud erialalist tööd. Kaht kutse-nõuandlat juhtisid arstid ja tööpsühholoogia abi kasutasid ainult mõned asutused (postivalitsus) üksikjuhtudel.

2. suund

suund

2

Teise suunana kodanliku eesti psühholoogide hulgas tuleb mainida psühhoanalüütiliste koolkondade (Freudi, Jungi, Adleri) poolehoidjaid. Neid esines õige arvukalt pedagoogide, kirjanike, eriti aga arstide hulgas. Eelmine, n. ö. akadeemiline suund käsitas Freudi ja temast lähtuvaid koolkondi kui ühekülgseid voole, mille kõrval teised esinevad samaväärseina, kuid ka ühekülgseina. Enamikel koolkondadest on igal oma tööterake, mis ei ulatu aga seletama kõiki psüühilisi nähtusi. Psühhoanalüüsi ja individuaalpsühholoogia pooldajad uskusid, et neil on võti kõigi psüühiliste nähtuste mõistmiseks.

Nimetatud suundade poolehoidjad osutasid võrdlemisi suurt aktiivsust Freudi ja eriti Adleri teooriate populariseerimisel ja praktilisel rakendamisel. Ühe varasema ja ka kõige ulatuslikuma ja iseseisvama uurimusena tuleb märkida Johannes Semperi "Kalevi poja rahvaluule motiivide analüüs" 1924.a. Intensiivselt hakatakse psühhoanalüütilisi seisukohti tutvustama (ja propageerima) 1933.a. alates. Näitena võiks nimetada A. Elango "Analüütilised voolud psühholoogias ja nende rakendamine pedagoogikas" (Kasvatus 1933). Eriti agaralt propageerib ja püüab seda suunda rakendada R. Taba, kelle suhtumine Freudi teooria isegi härmuslikesse konstruktsioonidesse (oidipuskompleks, ülimina, surmatung jt.) on kriitikat. Psühhoanalüüs ja individuaalpsühholoogia sai teatavaks mochaiguseks mitte ainult pedagoogide seas (isegi

Joh. Kõis soovitas selle rakendamist), vaid ka mõnede noorte kirjanike (A. Hint, L. Anvelt, A. Kaal) ja arstide hulgas (Lattik, Lellep, Kirsimägi, Hiljon, Priima jpt.). Avaldati terve rida tõlkeid ja mugandusi sellesuunalisest kirjandusest (W. Stekel "Kirjad emale" I-III; A. Adler; "Inimese tundmine"; F. Kunkel "Aielu ja armastus"; K. Holzmeyer "Alateadvus ja psühhoanalüüs" ja paljud teised). Psühhoanalüüs levis kodanliku Eesti viimasel aastakümnel üsna laialt: igal pool kõneldi kompleksidest, sublimatsioonist jne. Kuid kogu see artikkelite laviin, mis ilmus igasugu ajakirjades ja ajalehtedes (Tänapäev, Looming, Agu jt.) on peamiselt refereerivat laadi, vahetvahel ka mõnede omade näidetega, mis illustreerivad psühhoanalüütilisi "seaduspärasusi".

Hinnang sellele voolule ei või olla positiivne. Selle asemel, et lähtuda tegelikkusest, kindlast faktilisest materjalist, püüti tegelikkust suruda psühhoanalüüsi ja individuaalpsühholoogia reaktsiooniliste konstruktsioonide Prokrustese sängi. Kuivõrd aga psühhoanalüüsi tutvustati ja sellega tutvuti kriitiliselt, oli sellest omajagu kasu psühhiliste nähtuste, eriti patoloogiliste paremaks mõistmiseks.

Kolmanda suunana võib kodanlikus psühholoogias märkida nn. vaimutesaduslikku ehk struktuur-psühholoogiat E. Sprangeri ja W. Dilthey vaimus.

Selle suuna poolehoidjaks võib lugeda A. Koorti. E. Sprangeri metoodikas ja vaimus on kirjutatud A. Pärli magistritöö - "Meie keskkoolinooruri hingeelu tema õpilasajakirjandusliku loomingu järel" ja A. Elango uurimus "Luuletav noorsugu" (Kasvatus 1930).

A. Pärli 1932. aastal magistriastme vääriliseks tunnistatud töö on ulatuslik kahekõiteline (331 lk.) uurimus. Autor on koguni

aastaist 1918-1931 116 õpilasajakirja, millest enamik on paljundatud šapirograafil või opolograafil, mõned aga trükitud ja käsi-^{mõned} kirjalised. Neis ajakirjades leiduvate ilukirjanduslike ja teiste kirjutuste põhjal püüab autor selgitada noorte tundmusi, igatsusi, kujutlusi, suhteid ühiskonnaga, huvisid ja maailmavaadet. Töö sisaldab rohkest arvulisi andmeid ja graafikuid, mis aitavad ülevaadet saada mitmesuguste nähtuste esinemise sagedusest.

A. Päril on küsimust uurinud ka kirjanduse põhjal. Eriti on ta oma sõnade järgi eeskuju leidnud Curt Bonday teosest "Die proletarische Jugendbewegung in Deutschland" 1922. Hiljem on A. Päril avaldanud mõningaid artikleid ja uurimusi mitmelt alalt (esteetika, pedagoogika), peamiselt aga arvustusi.

Kirjanduse alusel teostatud puhtteoreetiliseks uurimuseks on Ilmar Tõnissoni (1910-1938) magistritöö "Diferentsiaalse rahvuspsühholoogia uurimismeetodeid". Töö baseerub laialdase kirjanduse alusele — on tsiteeritud ligemale 200 eriuurimust. Autor käsitleb rahvuslike psüühiliste erinevuste kohta käivaid teooriaid ja ka uurimismeetodeid. Ta väidab, et senised uurimused ei ole suutnud tõestada rahvuslike erinevuste olemasolu, kuid ei ole suutnud neid ka ümber lükata. Töö põhjalikkus on väljapaistev, kuid autori lähtekohad jäävad siiski ebamäärasteks ja on ilmne, et ta küsimustele läheneb idealistlikelt positsioonidelt. üldiselt

Kodanliku eesti psühholoogide vooluline liigitamine on raske ja igal juhul ebatäpne, sest üksikud isikud ei olnud mingi ühe koolkonna tingimusteta järgreiks. Enamikus valitses meie psühholoogide ja pedagoogide peres eklektitsism: püüti võtta igalt voolult seda, mis tundus positiivsena, vastuvõetavana. Ei oleks õige mõnd autorit tema psühhoanalüüsi tutvustava artikli pärast pidada freudistiks, samuti nagu teist vaimuteadlaseks. Küll on võimalik

liigitada t ö i d, mis avaldavad enam-vähem selget metoodilist või teoreetilist lähenemist ühele või teisele suunale. Teistes töödes samad autorid võivad ^{interale} ~~paeldada~~ teisi vaatekohti. Seega tuleb öelda, et kodanliku eesti psühholoogid harrastasid eksperimentaalset-loodusteaduslikku, psühhoanalüütilist, vaimuteaduslikku jt. suundi ja tundsid huvi nende vastu.

Kui vaadelda kodanliku Eesti psühholoogiat temaatilises ja metoodilises lõikes, siis näeme, et esiplaanil on rakenduspsühholoogia, eriti pedagoogiline ja lapsepsühholoogia, kus sageli kaovad piirid psühholoogia ja pedagoogika vahel. Nimetagem järgmisi teemasid, mis korduvalt leiavad käsitlemist: 1. Mure- (valu-) lapsed — A. Ivask, M. Raud, H. Roos, I. Tamm, R. Taba; 2. puberteedia psühholoogia — A. Elango, J. Tavast, A. Kallits jt. ; 3. kutsevaliku küsimused — A. Kallits, E. Ritso, E. Oissar jt.; 4. intelligenti ja andekuse probleemid — J. Tork, L. Kalling-Kant, M. Meiusi.

On iseloomulik, et tõeliselt teadusliku psühholoogia kõrval lokkas ebateaduslik kõmu ja sensatsioon tagaajav pseudoteadus, mis end maskeeris teaduslike kraadide ja nimetustega. Sageli nopiti ka teaduslikest tööst välja mõningaid osi ja serveeriti neid närvekõditavalt. Seda harrastasid peamiselt ajalehed ja mõned nn. perekonnaajakirjad. Nende siht oli teenida raha ja pimestada rahvast. Nii on palju kirjutatud hüpnosisist, okultismist, unenägudest, grafoloogiast, telepaatiast, sugestioonist, selgelnägemisest, nälgivate hingeelust, abielust, armu~~hädadusest~~ jne.

Tuleb nimetada veel tervet rida teoseid, millest mõnedes leiduks arvestatavaidki lehekülgi, kuid mis tervikuna ei täida teaduslikkuse nõudeid. Nimetagem näiteks A.Kaal "Mehe ja naise psühholoogiast. Essee." 1936; G.Dunkel "Inimtüübid" 1936; E.Tennmann "Ekstaas ja müstika" 1937. Pastor Tennmanni tööd on ootuspäraselt rajatud ebateaduslikele eeldustele ja kogu teoste argumentatsioon on loogika vastane.

Uurimisviinid

~~Meetoditest~~ on kõige levinumaks ankeedi- ja statistiline meetod nii pedagoogikas kui ka psühholoogias - A.Kuks, H.Reimann, J.Tork, J.Estam jpt. Teiseks on loomingu uurimine - A.Pärl, A.Elango, jt. Psühholoogias on rohkesti kasutatud eksperimenta, nii laboratoorset (E.Bakis, Th.Künnapas, A.Romulus, H.Tõnson, M.Meiusi) kui ka koolis (L.Luiga, testina J.Tork).

Seltside ühingu

Pedagoogilise uurimistöö organiseerimisele aitasid kaasa vastavad organisatsioonid, nimelt Tallinna Filosoofia ja Pedagoogika Selts, Akadeemiline Pedagoogika Selts Tartus ja eespool nime tatud ühing Võru Seminar. Mainitud seltside tegevust ei saa oma ulatuselt, intensiivsusest ja viljakuselt võrrelda mõnede teistega (näit. Loodusuurijate Selts), kuid ei või ka alahinnata nende tähtsust. Nad organiseerisid mõningaid uurimusi, andsid välja oma toimetusi ja aastaraamatuid. Terve sarja populaarseid kasvatusküsimusi käsitlevaid brošüüre saatis rahva hulka ka 1937.a. organiseeritud Koduse Kasvatuse Instituut. Näiteks: A!Remmel, "Kuidas kasvatada lastes ilutunnet?"; A.Martin, "Laste majanduslik kasvatus"; A.Aret, "Laps ja tema sõbrad"; L.Kalling-Kant, "Lapse areng ja kasvatus", A.Valdes "Meie perekonnakultuurist" ja palju teisi.

Ka koolide inspektorid ei jäänud ainult "ülevaatajateks", vaid organiseerisid mõnede küsimuste teaduslikku uurimist.

Eesti Koolinõunikude Ühingu toimetisi on ilmunud poolesaja ümber. Eriti tuleks esile tõsta sarja "Eesti algkooli lõpetaja", millel oli "ülesandeks võimalikult igakülgsest iseloomustada kuueklassilise algkooli lõpetajat, anda läbi mõige ta kehalisest, intellektuaalsest ja kõlblisest arengust, kirjeldada ja hinnata ta võimeid, teadmisi ja oskusi kõikide algkooli õppeainete alal." Töökoostajaks olid koolinõunikud koostöös kooliarstide ja õpetajate-

ga. Materjali kogumiseks kasutati aineteste ja ankeete, samuti isiklikke vaatlusi ja tähelepanekuid.

1935-1936. aastal ilmus iga aine alalt 40-50-leheküljeline brošüür, milles on kokkuvõtlikult esitatud ühe aine uurimuse tulemused tabelite, graafikute kujul koos analüüsivate seletustega. Nimetagem näiteks: J.Lang "Algkooli lõpetaja teadmised saksa keele alal", M.Meos "Algkooli lõpetaja oskused ja teadmised emakeele alal" jt.

Pedagoogilisele uurimistööle ja pedagoogiliste teadmiste populariseerimisele ning kogemuste vahetamisele ergutas õpetajaid ja ülikooli õppejõudegi erialane ajakirjandus. Kogu kodanliku perioodi ajal (1919-1940) ilmus ajakiri "Kasvatus", kus leidiski avaldamist suurem osa uurimusi. Kõrgelt tuleb hinnata ka ajakirja bibliograafia ja kriitika lehekülgi, millel antakse kasvõi lühikegi hinnang õpikule ja pedagoogika-alasele tööle. See aga tõstis autorite vastutustunnet ja oli noortele tõsiseks kooliks. Hoolimata sellest, et ajakiri võitles kodanliku aja kriisioludes majanduslike raskustega ja oli sageli sulgemisohus, hakkas 1934.a. ilmuma veel teine pedagoogiline ajakiri "Eesti Kool", mis pidi olema fašiseeruva riigivõimu häälekandjaks. Ta oligi seda oma juhtkirjade ja arvuka hulga propaganda-artiklite poolest, kuid nende kõrval pidi avaldama ka õpetajate jt. töid, mis kaugeltki ei rakendunud reaktsiooni teenistusse. Peale nende ilmus veel ajaleht "Õpetajate Leht".

Lõpetanud eesti pedagoogika- ja psühholoogiateaduse ülevaate, tuleb öelda, et see pole kaugeltki ammendav, vaid palju töid ja autoreid on jäänud nimetamata. Allakirjutanu ei tahtnud rutata käsitledud töödele ja autoritele lõpliku hinnangu andmisega ilma ligema analüüsita. Ka neist tagasihoidlikest märkustest, mis

tõstavad esile ühtede saavutusi või laidavad teiste idealismi, tuleb võib-olla palju revideerida. Üht asjaolu ei ole autor valgustanud küllalt eredalt, kuid seda peab iga kodanliku perioodi jälgija tunnustama: rasketes oludes, võimude toetuseta, sageli nende kiuste ja vastu tegeldi teadusliku tööga, kanti rahvahulka teaduslikke teadmisi ja arendati edasi eesti pedagoogilist mõtet. Ja veel: eesti pedagoogiliste probleemide uurijaid ja õpetajaid ei saa paigutada reaktsioonilise kodanluse poolele, kuigi ei saa kõnelda ka otsesest koostööst tööliklassiga. Kuid ilmne on sümpaatia progressiivsetele suundadele.

E. Koemets

Koemets, Enn Hendrikson pg. Vint 1957/58 a.
Tartu, Burdenko 22-2